

Predstavljena knjiga vrhunske Blanke Matković *Split i Srednja Dalmacija u dokumentima OZNE i UDBE (1944.-1962.), Zarobljenički logori i likvidacije*

Knjiga će izazvati burne reakcije jer prvi put objavljuje popise likvidiranih žrtava komunističkoga režima u Splitu i okolici

Predstavljanje knjige u Splitu: don Josip Dukić, Blanka Matković i Ivan Kozlica

Tzv. Crveni Split bio je mjesto masovne represije jugokomunističkih vlasti nad hrvatskim domoljubima u Splitu. U knjizi je više popisa strijeljanih, zatim popis zatočenika logora Gripe

Piše: IVICA MARIJAČIĆ

Prošloga tjedna, pred velikim brojem posjetitelja u dvorani Nadbiskupskoga sjemeništa u Splitu predstavljena je knjiga povjesničarke mr. sc. Blanke Matković "Split i Srednja Dalmacija u dokumentima OZNE i UDBE (1944.-1962.), Zarobljenički logori i likvi-

dacije. Knjiga je u sljedećih nekoliko dana predstavljena i u Sinju i u Trilju.

Nakladnici knjige su Hrvatska družba povjesničara "Dr. Rudolf Horvat" iz Zagreba i Kulturno društvo Trilj. Urednik izdanja je dr. Josip Dukić, recenzenti su dr. Zlatko Begonja i mr. sc. Ivan Kozlica.

Ova vrhunska knjiga, koja raskrinkava zločinačku narav jugoslavenskoga komunističkoga režima na splitskome području i na

prostoru splitskoga zaleđa plod je višegodišnjega istraživačkoga rada djelovanja autorice Blanke Matković, poznate po beskompromisnom ustrajavanju na dokumentiranju i potkrijepljenju istini i na odbijanju robovanja nametnutim lažima jugokomunističkoga režima na štetu Republike Hrvatske i hrvatskoga naroda.

Knjiga donosi stotinjak dokumenata iz Državnoga arhiva u Splitu i Hrvatskoga dr-

žavnog arhiva, od kojih se veći dio po prvi put sada objavljuje, a koji syjedoče o komunističkoj represiji i zločinima u Splitu i srednjodalmatinskom prostoru, posebice na području od Imotskoga do Muća te od Sinja do Dicma i Dugopolja.

Prema riječima autorice mr. sc. Blanke Matković, prikupljanje arhivske građe počelo je 2006. godine, a glavni motiv bila joj je činjenica što je do toga trenutka postojalo nekoliko knjiga koje su se odnosile na antifašistički Split, ali nije postojala niti jedna koja govori o drugoj strani toga antifašističkog Splita.

"U ovoj knjizi donosimo imena ljudi različitih nacionalnosti – Talijana, Nijemaca, Poljaka i nekih drugih – koji su se našli u Splitu u trenutku kada su partizani zauzeli Split i srednjodalmatinsko područje. Ali najveći broj ljudi je s područja cetinskog kraja, s područja Dugopolja i širega splitskog područja, znači nešto malo trogirskog područja, područje Omiša, Makarske i imotskoga područja, ali i iz drugih krajeva Hrvatske i srednje Bosne", istaknula je autorica Matković.

U knjizi se prvi put objavljuju neki originalni dokumenti partizansko-komunističke vlasti, poput presude mladim splitskim Hrvatima koji su 1947. godine s Marjanom uklonili jugoslavensku zastavu i istaknuli hrvatsku, zbog čega su brutalno kažnjeni, a neki naposljetku i životima platili svoje domoljublje. Knjiga također donosi više popisa likvidira-

nih "narodnih neprijatelja", popis zatočenika u logoru Gripe u Splitu, brojna imena i nema sumnje da će čitatelji ove knjige s tugom u srcu moći pročitati imena svojih predaka, žrtava jugokomunističke represije. S obzirom na obilje konkretne dokumentacije, nema sumnje da će ova knjiga pobuditi golemi interes u Dalmaciji.

Knjiga počinje preslikom dokumenta *Deset zapovjedi komunista*, dokumentom pronađenim u ostavštini Krunoslava Draganovića. U tome dokumentu za komunističke propagandiste navodi se da su neprijatelji broj jedan Rimska crkva i kršćanska obitelj, borba protiv svih, a naročito popova, rad na boljevizi, ustrajavanje na lažima i zlu...

Govoreći o knjizi, don Josip Dukić, inače profesor Katoličkoga fakulteta u Splitu i svećenik Splitsko-makarske nadbiskupije, rekao je kako je ova tužna tema koja je predugo bila tabuizirana, no u demokratskome društvu nema zabranjenih tema, a svaki pokušaj zabrane ovakvih tema pretvara ih u dogmu koja ubija, umjesto da otvara, oživljuje i traži odgovore. Ne samo da vrijeme za ovaku knjigu nego je vrijeme za nju odavno bilo,

smatra dr. Dukić. Dodao je da sve mora biti podložno reviziji kad je riječ o povijesti, a znanost koja se ne revidira i nije znanost. Ovakve vrste istraživanja nema svrhu ni motivaciju u osveti prema bilo komu, već predstavlja svojevrsni čin lustracije, dakle da se kaže istina. Predstavljač don Dukić informi-

rao je nazočne da je autorica Blanka Matković u ovoj knjizi objavila 62 dokumenta od 1944. do 1946. godine u jednoj cjelini. Prvi put sada se objavljuje popis od 1413 zatočenih osoba u logoru Gripe, zatim tu su dokumenti iz 1944. o strijeljanju 20, 30 ili više osoba, popisi likvidiranih.

Vrlo je važno da se objavljuje i dopis jugoslavenskoga pouzdanika Drage Despota koji nadležne obavješće o nizu nepravilnosti koje organi čine pri likvidacijama, posebice u slučaju tzv. crnih lista neprijatelja koji su likvidirani bez presude, a Despot moli da se naknadno donesu presude, sugerira da se neprijatelji pošalju na frontu i na zgodan "spontan" način likvidiraju. Dokumenti i knjiga svjedoče o užasu koji si Hrvati Splita i širega splitskoga područja proživiljavali po ulasku tzv. osloboditelja i preuzimanju vlasti.

O knjizi je govorio i mr. sc. Ivan Kozlica, Sama autorica Blanka Matković, inače doktorandica na sveučilištu Warwick u Coventryju u Velikoj Britaniji, naglasila je, obraćajući se okupljenima, da dokumenti objavljeni u knjizi govore da narod tzv. „partizansko“ grada Splita nije olako prihvao nove okolnosti. Mnogi među njima aktivno su podržavali tzv. Narodnooslobodilački pokret, no unatoč tome, kritički su promišljali te su nastojali iskazati svoje nezadovoljstvo nepravdom koja ih je okruživala trudeći se u nasilnome poratnom okruženju preživjeti kao – ljudi. Dokumenti govore i o povje-

optuženika da budu oslobođeni optužbe, odnosno blago kažnjeni.

Kako stoji u presudi Okružnoga suda Srednje Dalmacije, kojim je predsedao Luka Antičević, uz Duju Kaliternu i Anku Krstulović, sudce porotnike, te Vinke Veljović zapisničarke, Betini, Bavčević, Bensa i Betica proglašeni su krivima su što su u drugoj polovici 1946. u Splitu organizirali udruženje koje su kasnije nazvali HOP, a koje je imalo za cilj nasilno djelovanje u svrhu rušenja ustavnog poretka FNRJ; zatim što su početkom 1947. sastavili i raspalčali više letaka, među kojima i onaj s pozivom seljacima da pomognu oružane bande protiv FNRJ, što su jedan od letaka preko File Popovića i Vice Kalajdžića uputili u Žeževicu u svrhu njenog raspačavanja u narodu, te sporazumno odlučili da 10. travnja 1947., na dan osnutka tzv. NDH, izvjesne na vrh Marjana hrvatsku zastavu, a što je učinio Frane Betini.

'Dolje Tito!'

Betinu se u optužnici stavljalo na teret da je u prosincu 1946. ispisao neprijateljske parole, poput 'Živio Hop' i 'Dolje Tito', i lijeplio ih po gradu, da je široko propagandu koja je išla za tim da se obori postojeći porekak,

sudjelovalo u prebacivanju pojedinih optuženika u odmetničke bande, ali i davao svoja novčana sredstva za potrebe organizacije.

Ivica Bavčević optužen je da je organizacija davao novčane priloge, Nikola Pensa isto, kao i da je za odmetničke bande nabavljao sanitetski materijal, dok je Jelka Betica optužena da je u svrhu organiziranja skupine otputovala u Makarsku gdje je uspostavila vezu s optuženim Vlahom Zelinom, sudjelovala u raspačavanju letaka u poziv za nasilno obaranje postojeciga državnoga ustrojenja te ih dala i Zelinki. Betica je optužena i što je u svrhu vrbovanja članova za HOP ustupila prostorije u svome stanu gdje su održavani sastanci. Vlaho Zelina optužen je da je 1946. pristupio HOP-u u Splitu te je istu organizaciju pokušao osnovati u Makarskoj, ali nije uspio.

Barica Jonić, Ruža Anić i Katica Franić optužene su što su krajem 1946. i početkom 1947. pristupile kao suradnice HOP-a u Splitu te preuzele na sebe dužnost prikupljanja priloga za ciljeve organizacije. Jonić i Anić optužene su i da su tiskale i umnožile letke dobivene od Frane Betinija, u kojima je bio poziv za nasilno rušenje državnoga uređenja, što su letke dostavile u kuću Jelke Betica te

što su poslužile kao veza za dostavljanje tih letaka u Žeževicu. Anić je optužena i da se u prvoj polovici 1947. povezala sa sjemeništarcom Tomislavom Karamanom, te je s njim i Franom Betinijem sudjelovala u prebacivanju u oružanu bandu Jakova Kirigina, koji je za to i optužen. Karaman je optužen za primanje Kirigina u sjemenište, kao i za njegovo prebacivanje u bandu.

Vjekoslav Matijević optužen je da je u ožujku 1946. s Franom Tentom sastavljao letke, što se preko Ivice Bavčevića povezao s HOP-om preuzevši na sebe odgovornost da za organizaciju vrbuje nove članove, što je umnožio i sastavio više parola i letaka, te što je 12. svibnja 1946. u dvorištu gimnazije u Splitu otisnuo na zid lik Pavelića te veliko slovo 'U'.

Presude od dvije do 10 godina

Svi 12 optuženika osuđeno je, lišeno slobode s prisilnim radom u trajanju od nekoliko godina. Frane Betini osuđen je na jedinstvenu kaznu od 10 godina, kao i Jelka Betica, Ivica Bavčević dobio je šest godina, Nikola Pensa sedam, a svi četvero osuđeni su i na gubitak političkih prava u trajanju od tri godine po izdržavanju kazne.

Vlaho Zelinka osuđen je na 2,5 godine, kao i na gubitak političkih prava u trajanju od jedne godine po izdržavanju kazne. Barica Jonić osuđena je na kaznu od četiri godine, a Ruža Anić na tri, kao i Katica Šantić. Sve tri optuženice osuđene su i na gubitak političkih prava u trajanju od dvije godine po izdržavanju kazne.

Jakov Kirigin osuđen je na dvije godine, Tomislav Karaman na tri, Vjekoslav Matijević dobio je 18 mjeseci, a Frane Tenta tri godine. Sva četvorica osuđena su na gubitak političkih prava od jedne godine po izdržavanju kazne.

Optuženi Frano Betini oslobođen je nekoliko optužaba, među kojima je ona da je u prosincu 1946. u prostorijama PD Jadran u Splitu poderao slike Ive Lole Ribara i generala Dabčevića, napisavši u dva navrata parole „Doli Tito“, da je u prostorijama *Slobodne Dalmacije* ostavio kruh namazan izmetom s jednim podrugljivim pismom adresiranim na maršala Tita, kao i da je pripremio materijal da bi izdao ilegalni list koji bi bio glasilo HOP-a u Splitu i kome bi dao ime *Mlada Hrvatska* s podnaslovom HOP, a u čemu je spriječen kad su ga uhitili.

Vjekoslav Matijević također je oslobođen nekoliko optužaba, među kojima je i ona o šaranju zida i napisu slova 'U' i lika Ante Pavelića, a što mu se stavljalo na teret u optužnici, kao i da je razbacivao letke protunarodnoga sadržaja u dvorištu gimnazije u Splitu.

Obrazloženju presude stoji kako svi optužnici uglavnom priznaju učinjeno te kako im se obrana uglavnom kreće u objašnjavanju karaktera njihove grupacije. Obrana optuženika Betinija, Bavčevića, Bense, Betice, Zelinke, Jonića, Anića i Šantića, u kojoj je istaknuto da se ne radi o organizaciji s potpuno određenim ciljem rušenja postojeciga poretka, već da bi oni djelovali pojedinačno, svaki iz vlastite inicijative, nije prihvaćena kao vjerovatna.

Optužnik Betini između ostalog je priznao kako je on bio spreman da pomaže svakoga tko se bori za slobodnu Hrvatsku, a takva je trebala biti ostvarena u tzv. NDH. Betini priznaje da je u zajednici s ostalim optuženicima sastavljaio i davao na umnožavanje letke, da su bili održavani sastanci u svrhu zajedničkoga djelovanja. To su priznali optuženici Bavčević, Pensa, Zelinka, Matijević i Tenta, kao i ostali optuženici koji su to djelovanje nastojali prikazati kao pojedinačan akt, a ne djelovanje organizacije, ali su svojim izjavama ipak, kako stoji u ovome sudskom obrazloženju, ukazali na usku povezanost čitave skupine, tako da se njihova obrana nije mogla uzeti kao vjerodostojna. Iz kazivanja

obrane Jelke Betice, Betinija, Bavčevića, Pense i Zelnike, Sud je u obrazloženju zaključio kako se iz njihovih kazivanja jasno vidi da je prva petorka optužnika sačinjavala rukovodstvo skupine kojoj su dali ime HOP, kojoj su pristupili Jonić, Anić i Šantić, te Matijević i

Rekli Sudu da je NDH za njih ostvarenje hrvatske ideje

U sudskome obrazloženju stoji i kako su pojedini optužnici pokusali u svojoj obrani netočno predstaviti karakter skupine poručujući joj organiziranost, ali kako to ne stoji jer njihova međusobna povezanost, zajedničko dijeljenje i umnožavanje letaka, kao i način na koji su rukovoditelji HOP-a nastojali u svoj krug dovesti istomišljenike, a što su optužnici tijekom obrane i priznali, upućuju, prema zaključku suda, na to da se radi o jednoj čvrsto povezanoj skupini u kojoj su jedinci, optužnici Betini, Bavčević, Pensa i Betica preuzeli na sebe rukovodeće funkcije, a njihovo neprijateljsko držanje prema postoećem državnom uređenju, koje su oni i pred sudom priznali, nepobitno utvrđuje njihovu namjeru da se u provođenju toga cilja posluže svim, čak i nasilnim sredstvima, koja su oni u svojim letcima i postavili kao metodu svoga rada.

Svoje djelovanje optužnici Betini, Bavčević i Pensa ne samo da su pred sudom priznali već su oni kao rukovodioci organizacije pred sudom naglasili kako je tzv. NDH bila ostvarenje hrvatske nacionalne ideje, kako su ju oni zamišljali te da su se oni 10. travnja, na dan godišnjice osnutka NDH suglasili da se izvjesi zastava na Marjanu, u počast te obljetnice smatrajući baš tzv. NDH pod vodstvom Pavelića slobodnom Hrvatskom, na čijemu je ostvarenju trebala raditi i njihova organizacija

Tente, a što su Jonić i Anić priznale tvrdeci da su bile potpuno suglasne sa sadržajem letaka koje su od Betinija doble na umnožavanje.

Za Beticu je utvrđeno i da je stavila na raspolaganje stan članovima organizacije, da je putovala u Makarsku, te da su joj sredstva za put skupljena kod članova.

Pema obrazloženju suda, obrana Katice Šantić nije bila vjerodostojna. Naime, prema navođenju optuženika Pensa, Betica i Kalajdžić, Šantić nije samo znala za postojanje djelatnosti HOP-a nego je članovima ustupala stan sa sastanke i sudjelovala u prebacivanju letaka. Prema sudskom obrazloženju, krivnja Jakova Kirigina i ona Tomislava Karamana proizlazi dokazom iz njihovih priznanja koja su potkrijepljena i kazivanjem optuženika Frane Betine i Ruže Anić.

Tragična sudbina braće Tente

Jednoga od osuđenih u ovoj skupini, 20-godišnjega Franu Tenu, zatvorske komunističke vlasti su 1948. godine umorile na surov način u komunističkom kaznaru u Lepoglavi, gdje je služio višegodišnju kaznu zbog sudjelovanja u akciji isticanja hrvatske 18-metarske zastave na Marjan. Za Tenu se već dugo u Splitu traži imenovanje ulice u Splitu. Sada je to prilikom predstavljanja svoje knjige u Splitu zatražila i autorica Blanka Matković. Tragična sudbina mladoga Frane Tente u lepoglavskoj samici

dirnula je oko tri tisuće potpisnika inicijative o njegovoj ulici. Sudbinu Frane Tente široj je javnosti objelodano politolog Josip Marović koji je prije nekoliko godina objavio njegovu kratku biografiju u knjizi 'Mravinski žrtvoslov'. A mravinska obitelj Nikole Tente i Darinke rod. Čulić doseljava se u Split, na Gripe sredinom dvadesetih godina. Pored Frane, imali su još sinove Maksimilijana i teško bolesnoga Ivcu, te kćeri Rosicu, Meri i Dubravku. Najstariji Maksimilijan, Smiljko, rođen 1925. godine završio je Klasičnu gimnaziju u Splitu, gdje se u listopadu 1943. godine priključuje ustašama. Odlazi u Zagreb, a potom u Stockerau, gdje završava časničku školu. Vraća se u Hrvatsku, a u svibnju 1945. godine povlači se s poraženom vojskom prema Austriji. Englezi ga vraćaju, isporučuju jugoslavenskim partizanima te je s nekoliko tisuća časnika NDH, strijeljan negdje kod Šentvida. Godinu ranije, u Zagrebu mu se pridružio

Splitčani želete ulicu imenom Frane Tente

mladi brat Frane, kao šesnaestogodišnjak te se krajem rata također povlači prema Bleiburgu. Vraća se u koloni preko Zagreba i Bjelovara, odakle stiže kući u Split, gdje ga uhićuje Ozna, no 1946. godine ga puštaju pa on nastavlja školovanje u Klasičnoj gimnaziji. Frane se u Splitu povezao s desetak djevojaka i mladića, koji se sastaju po kućama i u drugoj polovini 1946. godine osnivaju Hrvatski oslobođilački pokret s ciljem da, kako objašnjava kasnija sudska optužnica, 'podriva FNRJ', a zapravo su tiskali različite letke i pisali parole po ulicama.

